

П. В. Голобуцький

Голокост

ГОЛОКОСТ (англ. holocaust – винищення, всеспалення) – термін, яким в історіографії називають геноцид євреїв, здійснюваний нацистами (див. [Нацизм](#)) напередодні та під час 2-ї світової війни. Є результатом проведення нацистської політики [А. Гітлера](#), який, розвиваючи попередні расистські теорії та ідеї політичного, економічного і побутового [антисемітизму](#), вже на поч. 20-х рр. виступив із партійною програмою, у якій відповідальність за поразку Німеччини у 1-й світовій війні поклав на [євреїв](#), звинувативши їх також у післявоєнному політичному і економічному розладі Німеччини. [Антисемітизм](#) А. Гітлера та його соратників поєднувався зі страхом перед [більшовизмом](#), появу якого вони також приписували підривній ролі єврейства.

Прийшовши до влади, нацисти зробили антисемітизм офіційною політикою: євреїв звільняли з державних посад, армії, судів і закладів вищої освіти. 15 вересня 1935 на щорічному зібранні нацистів у м. Нюрнберґ ухвалені антиєврейські закони «Про громадян райху» і «Про захист німецької крові та честі», згідно з якими лише арійці могли користуватися політичними і громадянськими правами. Євреї підпадали під цілу низку образливих обмежень, що мало на меті примусити їх емігрувати, залишивши майно. Протягом 1933–38 Райх покинуло 30 % євреїв (бл. 150 тис. осіб). У ніч з 9 на 10 листопада 1938 по всій Німеччині прокотилися єврейські погроми, названі «Кришталевою ніччю», під час яких було спалено або зруйновано 1400 синагог, розграбовано єврейські будинки та магазини, вбито 300 євреїв, а бл. 30 тис. – відправлено у [концтабори](#). Події «Кришталевої ночі» прискорили еміграцію євреїв. Загалом напередодні 2-ї світової війни Німеччину покинуло 300 тис. євреїв. Ті ж, хто залишився (бл. 150 тис.), невдовзі розділили трагедію мільйонів євреїв з європейських країн, окупованих нацистами.

Брутальне поводження з євреями у Німеччині не знайшло належного осуду урядів великих держав Заходу, які не робили жодних рішучих кроків, щоб спинити розгул нацизму. Після загарбання Польщі в окупації опинилося 2 млн євреїв. Хоча під час ведення воєнних дій тисячі їх були вбиті, а частина зігнана до концтаборів, однак гітлерівці тоді ще не наважувалися розпочати остаточне знищення євреїв, тому переміщували їх у [ґетто](#), де вкрай важкі умови проживання (хвороби, епідемії, примусові роботи, репресії з боку

німецької влади) призводили до численних смертей. Саме у ґетто нацисти планували вивезти євреїв з Німеччини та окупованих країн, хоча після поразки Франції виник інший план – депортувати всіх європейських євреїв на острів [Мадаґаскар](#) (невдовзі був відхилений). Однак депортації у ґетто нацисти розглядали лише як проміжну стадію у реалізації плану «остаточного розв'язання єврейського питання». Після вторгнення 22 червня 1941 на територію СРСР німецькі війська за короткий час захопили значну частину країни, де мешкало бл. 3 млн євреїв. Внаслідок раптовості нападу, а також через відсутність інформації про те, як нацисти «розв'язують» єврейське питання, більшість євреїв не евакуювалася на Схід. Ще 1938 у структурі фашистської служби безпеки були організовані особливі оперативні формування, які йшли відразу за військовими частинами і винищували єврейське населення на окупованих землях. Часто місцями розправи ставали яри побл. міст. Найвідоміші серед них – [Бабин Яр](#) у Києві та [Дробицький Яр](#) у Харкові. Знищення євреїв на окупованих територіях СРСР продовжувалось до повного відступу німців у 1944. Подіям Г. в Україні присвячено, зокрема, д/ф «Назви своє ім'я» (2006, реж. [С. Буковський](#)).

Не менш трагічно склалася доля євреїв, які залишилися в окупованих німцями країнах Західної і Центральної Європи, де нацисти готувались діяти за дещо іншою схемою. 20 січня 1942 у передмісті Берліна Ванзее відбулась конференція вищих чинів СС, гестапо та керівників окупованих країн, на якій вирішено 11 млн євреїв з 33-х країн (у це число ввійшли також євреї країн, які нацисти планували завоювати, і тих, що були в союзі з Німеччиною) депортувати у заздалегідь підготовлені табори смерті, розміщені переважно на території окупованої Польщі – [Аушвіц](#), [Майданек](#), Треблінка та ін. Були продумані й найбільш ефективні методи вбивства – газові камери, ще у вересні 1941 випробувані на радянських військовополонених. Крім стаціонарних, широко використовувались і пересувні газові камери – великі фургони, закамуфльовані під машини швидкої допомоги. Загалом у цих таборах, куди депортовано і частину євреїв з окупованих територій СРСР, було вбито бл. 3,5 млн євреїв, а всього в період геноциду євреїв нацисти знищили 6 млн євреїв, що на той час становило 60 % всього єврейського населення Європи.

27 січня у світі відзначають Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту. Див. також [Єврейський антифашистський комітет](#), [Єврейські антифашистські організаційні допомоги СРСР 1941–45](#).

Рекомендована література

1. R. Hilbert. The Destruction of the European Jews. Chicago, 1961;
2. Ukraine during World War II: History and its Aftermath. Edmonton, 1968;
3. M. Broszat. The Concentration Camps. 1933–45 // Anatomy of SS State. New York, 1968;
4. E. Jackel. Hitlers Weltanschauung. Stuttgart, 1981;

5. Арад Н. Холокауст: Катастрофа европейского еврейства (1933–1945): Сб. статей. Иерусалим, 1990;
6. Шультейстер Ю. Гитлеризм в истории евреев. К., 1990;
7. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. К., 1993;
8. Еврейский геноцид на Украине у период окупации в немецкой документалистике. 1941–1944. Х.; Иерусалим, 1995.

Бібліографічний опис:

Голокост / П. В. Голобуцький // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-26525>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).